

Володимир Омельчук,

доктор історичних наук,

професор, провідний науковий співробітник.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

просп. Голосіївський, 3, м. Київ, 03039, Україна

Грунтовне історико-бібліографічне дослідження багатотиражної преси України 1917–1941 рр.

Рец. на кн.: **Вакульчук О. А. Багатотиражна преса України 1917–1941 років: становлення, розвиток, контент** : монографія / відп. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: НБУВ, 2021. 536 с.

URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004099>

Багатотиражна преса – своєрідний феномен історії періодики, багатоаспектне і різнопланове джерело для вивчення історичних подій, фактів, здійснення системних досліджень політичного, соціально-економічного, культурного розвитку країни, а також – повсякденного життя українського суспільства в конкретно-історичних умовах, зокрема, й у надзвичайно складний період 1917–1941 рр. Це особливе джерело інформації з питань формування тоталітарної системи Радянського Союзу, засіб комуністичної пропаганди, формування соціалістичної свідомості, один з дієвих інструментів управління, підвищення ефективності виробництва. Означений інформаційний ресурс дає змогу істотно поглиблювати вивчення процесів, що відбувалися в період 1917– початку 1940-х рр.

Тому слід вітати появу таких досліджень, як монографія О. А. Вакульчук «Багатотиражна преса України 1917–1941 років: становлення, розвиток, контент», де розглядається широке коло питань, пов'язаних з процесами становлення, розвитку, функціонування багатотиражних газет, що виходили на території сучасної України впродовж 1917–1941 рр. Багатотиражна преса означеного періоду є специфічним явищем, окремим видом газетної періодики, яка слугувала засобом нав'язування нової ідеологічної доктрини, сприяла формуванню радянських ідеологічних засад в усіх галузях економічної, політичної та культурної діяльності держави. Одночасно багатотиражна преса – це послідовний «літопис» історії певного підприємства, установи, навчального закладу у фактах, документах, поглядах сучасників. У цьому полягає її особливість. Беручи до уваги усі аспекти багатотиражної преси як соціального явища, її історичне значення можна охарактеризувати як унікальний феномен радянської періодики, комплексне історичне джерело, що відображає не тільки методи впливу на свідомість людини, на формування трудових відносин, а й факти повсякденного життя, всі тогочасні проблеми, події – від побутових до загальнополітичних.

Важливо підкреслити, що багатотиражна преса є бібліографічним об'єктом, адже вона – джерело складання репертуару періодики як сегмента ретроспективної національної бібліографії України, основний обов'язок якої – реєстрація та науковий опис усіх засобів друку, що виходили на території України як свідчення її самостійності, як державного утворення та презентації своєї історії у світі. У монографії розглядаються важливі практичні питання бібліотечно-бібліографічного характеру, пов'язані з проблемами бібліографічного опрацювання масиву багатотиражних газет шляхом створення бібліотечно-інформаційних ресурсів традиційного й електронного типів – друкованих бібліографічних покажчиків, каталогів, електронної бази даних.

Особливо наголосимо на новизні та актуальності даної праці – сучасна пресознавча наука не володіє достатнім багажем знань про комплекс цих видань, тому потреба повноцінного історико-бібліографічного дослідження багатотиражної преси з розкриттям її потенціалу як багатоаспектного історичного джерела, об'єкта бібліотечно-бібліографічного пресознавства, з обґрунтуванням необхідності ретельної фіксації, докладного атрибутування цих видів періодичних видань спричинила появу такого комплексного дослідження.

Авторка провела колосальну і трудомістку археографічну та джерелознавчу роботу: нею опрацьовано понад 12 тис. багатотиражних газет, з них – 5025 – періоду 1917–1941 рр., а також здійснила ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз, узагальнення результатів дослідження. Цей сегмент преси вперше фіксується в українському науковому дискурсі на рівні монографічного дослідження, ціла низка джерел вперше вводиться у науковий обіг.

Монографію підготовлено відповідно до планів науково-дослідних тем, що розроблялися в НБУВ упродовж 2016–2018 рр.: «Концептуальні та методичні засади у формуванні національної книжкової колекції «Україніка» (розділ «Створення науково-інформаційних ресурсів на фонди газетної періодики ХІХ–ХХІ ст.: електронний каталог газет України з фондів НБУВ, друковані ретроспективні бібліографічні покажчики газет України з фондів НБУВ»), а також теми, розроблення якої триває у 2019–2021 рр.: «Атрибуція та експертиза як складова досліджень книжкових та інших видів бібліотечних пам'яток: основи теорії та практики» (розділ «Історичні і бібліографічні дослідження газетної періодики України: атрибуція, історія, контент»).

Добре продумана структура книги, вона відповідає поставленим завданням, складається зі вступу, п'яти розділів, загальних висновків і трьох додатків. У першому розділі «Історіографія, джерельна база дослідження та інформаційні ресурси газетних фондів України» розглянуто історіографію тематики вивчення історії преси 1920-х – початку 1930-х рр. та багатотиражних газет як об'єкта дослідження, проаналізовано джерельну базу, визначено місце багатотиражних газет у системі бібліотечних фондів, подано інформацію про електронні інформаційні ресурси газетної періодики. Другий розділ «Методологія та методи дослідження» присвячено специфіці багатотиражних газет як комплексного історичного та бібліографічного джерела і засобу комунікації, особливостям бібліографічного та науково-інформаційного опису багатотиражних газет. Цілком слушно тут подається методика моделювання та змістово-кількісного аналізу багатотиражних газет. У третьому розділі «Заснування багатотиражної преси як окремого виду газетної періодики у період Української революції 1917–1921 рр.» аналізуються умови зародження багатотиражних газет, їх становлення, інформативні можливості цих періодичних видань. У четвертому розділі «Розвиток багатотиражної преси України у 1920-х – на початку 1930-х років» розглянуто стінні газети як прототип і різновид багатотиражних газет, визначено місце і роль багатотиражних газет у системі радянської преси у другій половині 1920-х – на початку 1930-х рр., простежено вплив суспільно-політичної ситуації на зміст і умови функціонування багатотиражної преси, досліджено таке специфічне явище, як робітсько-корівський

рух, його роль у становленні й утвердженні багатотиражної преси. У п'ятому розділі «Особливості функціонування багатотиражної преси в Україні у другій половині 1930-х – 1941 рр.» йдеться про затвердження багатотиражних газет як масового виду первинної низової преси, охарактеризовані основні її різновиди: фабрично-заводські газети, газети вищих навчальних закладів (ВНЗ), політвідділів МТС, колгоспних і військових газет. Як окреме явище офіційної преси розглядаються газети радянських виправно-трудова таборів. Певною мірою штучно виглядає у цьому розділі підрозділ з характеристикою багатотиражних газет 1940-х та 1950–1990-х рр. Хоча й зрозуміло прагнення автора показати різні умови існування преси під кутом порівняльного аналізу їхньої тематики у період війни та у повоєнні роки, після відмови від сталінізму.

Значну історико-бібліографічну цінність мають додатки. Вони у хронологічній послідовності розкривають кількісний і предметно-тематичний склад багатотиражних газет 1917–1941 рр., що виходили на території сучасної України: фабрично-заводські, навчальних закладів і студентських (учнівських колективів), газети шахт і копалень. Весь цей ресурс є самостійним джерелом для дослідження історії преси, різних періодів історії України.

Одним з безсумнівних методологічних позитивів видання, який дає змогу отримати достовірний результат, є комплексне поєднання методів історичних наук та соціальних комунікацій. Такий підхід гарантує глибоке розкриття предмета дослідження і дає підстави для висновку: монографія О. А. Вакульчук виконана на високому науковому рівні, має значне як теоретичне, так і практичне значення не лише для істориків преси, а й для дослідників вітчизняної історії радянського періоду, зокрема періоду, коли формувалися основні засади системної реалізації ідеології та економіки соціалістичної держави. Ґрунтовним узагальненням теми є висновки до розділів і основні висновки, що розкривають систему радянських багатотиражних газет. Авторка розглядає термінологічні, поняттєві аспекти комплексу радянських масових видань, котрі виникли у радянські часи як низова преса і виходили на підприємствах, у колгоспах, радгоспах, навчальних закладах, військових частинах, громадських організаціях тощо. Порушені у монографії проблеми стимулюють подальше розроблення теми, сприятимуть переосмисленню ролі і значення преси, у т. ч. багатотиражної, у сенсі поглибленого вивчення наступного періоду, який висвітлений у книзі досить стисло і який, як зауважує сама авторка, включений для порівняння різних історичних періодів розвитку України у радянські часи. Дослідження окреслює шляхи подальшого поглибленого вивчення багатотиражної преси, в т. ч. сучасних корпоративних видань, що ведуть свій «родовід» від багатотиражних газет.

Праця, що рецензується, орієнтована на істориків, пресознавців, журналістів, бібліографознавців, бібліотечних фахівців, всіх, хто виявляє інтерес до історії України ХХ ст. Безсумнівно, основні положення, висновки монографії слугуватимуть методологічним підґрунтям для подальших досліджень проблем багатотиражної преси у різних аспектах, а також можуть бути використані при складанні бібліографічного репертуару вітчизняної періодики, організації діяльності газетних відділів бібліотек.